

Hukuk Yargılamasında Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Adli Yardımdan Yararlanması Meselesi

Hakan ERZEYBEK^{1*}

¹ Yargıtay Başkanlığı, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş: 14.10.2024

Kabul: 11.12.2024

Yayın: 15.12.2024

Anahtar Kelimeleri:

Adli Yardım, Tüzel Kişi, Kamuya Yararlı Dernek ve Vakıflar, Şirketler.

ÖZET

Özel hukuktan kaynaklı uyuşmazlıklarının çözümünde, devletin adalet hizmetlerinden yararlanabilmesi, bir kısım yargılama giderlerinin ödenmesine bağlıdır. Bu durum, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilerin yargısal makamlara müracaatlarının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Adli yardım kurumu ile ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilere yargısal makamlar nezdinde iddia veya savunmalarını gerçekleştirebilmeleri için ödemeleri gereken yargılama giderlerinden geçici olarak muafiyet tanınmaktadır. Adli yardım kurumunun önemi dikkate alındığında, adli yardımdan yararlanabilecek kişilerin belirlenmesi de ayrı bir öneme sahiptir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 334/II'de kamuya yararlı dernekler ve vakıflar haricindeki özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlanıp yararlanmayacağı konusunda açık bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu durum, düzenlemenin kapsamı dışında kalan özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlanıp yararlanamayacağı meselesinde öğretide ve uygulamada farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nce özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlanmasını kategorik olarak sınırlayan düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar verilmiştir. Çalışmamızda, Anayasa Mahkemesi'nce verilen iptal kararının yansımaları, karşılaştırmalı hukukta yer alan düzenlemeler, bilimsel ve yargısal içtihatlar ışığında medenî usûl hukuku açısından özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanması meselesi üzerinde tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

The Issue of Benefiting from Legal Aid for Private Law Legal Entities in Civil Proceedings

Article Info

Article History

Received: 14.10.2024

Accepted: 11.12.2024

Published: 15.12.2024

Keywords:

Legal Aid, Legal Person, Public Benefit Association and Foundation, Corporation.

ABSTRACT

In the settlement of disputes arising from private law, the ability to benefit from the state's justice services depends on the payment of some judicial expenses. This situation constitutes a serious obstacle to the application of persons who do not have economic sufficiency to judicial authorities. With the institution of judicial assistance, persons who do not have economic sufficiency are temporarily exempted from the judicial expenses they have to pay in order to make their claims or defences before the judicial authorities. Considering the importance of the legal aid institution, the determination of the persons who can benefit from legal aid is of particular importance. Article 334/II of the Code of Civil Procedure does not clearly regulate whether private law legal entities other than public benefit associations and foundations may benefit from the provisions on judicial

assistance. This situation has brought about different discussions in the doctrine and practice on the issue of whether private law legal entities outside the scope of the regulation can benefit from the legal aid provisions. As a matter of fact, the Constitutional Court decided that the regulation categorically limiting the benefit of private law legal entities from the provisions on legal aid is unconstitutional and should be cancelled. In our study, in the light of the reflections of the annulment decision of the Constitutional Court, the regulations in comparative law, scientific and judicial jurisprudence, we make determinations and evaluations on the issue of private law legal entities benefiting from legal aid in terms of civil procedural law.

To cite this article:

Erzeybek, H. (2024). "Hukuk Yargılamasında Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Adli Yardımdan Yararlanması Meselesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(3), s. 697-719. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2024.137>

*Sorumlu Yazar: Hakan Erzeybek, h.erzeybek@gmail.com.

GİRİŞ

Adalet hizmetinin ücretsiz olarak verilmesi asıldır. Ancak, özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarda, devletin adalet hizmetlerinden yararlanabilmek için bir kısım yargılama giderlerinin ödenmesi gereklidir. Bu durum, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilerin yargısal makamlara müracaatlarında ciddi bir engel oluşturmaktadır. Yargısal makamlara müracaatlarda ekonomik engellerin kaldırılması için adli yardım kurumu kabul edilmiştir¹.

Adli yardım kurumunun önemi dikkate alındığında, adli yardımdan yararlanabilecek kişilerin tespiti de ayrı bir önem arz etmektedir. HMK m. 334/II'de kamuya yararlı dernekler ve vakıfların adli yardımdan yararlanabilmesi öngörülmüş ancak diğer tüzel kişiler açısından açık bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu durum, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanmasını kısıtlayan bir yaklaşıma sebep olmuş ve farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi (AYM)'nce, somut norm denetimi sonucunda, HMK m. 334/II' de yer alan düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline karar verilmiştir².

Çalışmamızda, medenî usûl hukuku açısından özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanması meselesi ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle, adli yardımın kavramsal boyutu,

¹Hukukumuzda adli yardım ilk olarak, Cumhuriyet öncesi dönemde düzenlenmiş, Cumhuriyet sonrası dönemde ise Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu (HUMK)' nun müzaheretli adliye başlıklı beşinci babıyla hukuk yargılaması açısından temel düzenleme yapılmıştır. Bununla birlikte, 3499 s. Kanun'da da ilk kez adli yardım bürolarının oluşumu ve işleyişine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Günümüzde hukuk yargılaması açısından adli yardıma ilişkin en temel düzenleme ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)'nda yer almaktadır (HMK, m. 85/I-a, 334 ilâ 340, 392/I). Yine, 1136 s. Avukatlık Kanunu (AvK), İcra ve İflâs Kanunu (İİK), Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK), Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği'nde de adli yardıma ilişkin çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Bkz. Akkan, Mine/ Kazmaz Tepe, Büşra. "Medenî Usul Hukukunda Yargılamaya Genel Bakış ve İlkeler Konusundaki Gelişim", Cumhuriyetin 100. Yılında Medenî Usul Ve İcra İflâs Hukukumuzun Gelişim Ve Değişim Süreci (Editör: Hakan, Pekcanitez/Muhammet, Özkes), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2023, s. 482, Kılınç, Ayşe. *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 30, (Kılınç, Adli Yardım).

²AYM, 24.09.2024 t. 2024/78 E., 2024/164 K., RG. 21.11.2024, S. 32729.

anayasal temelleri ve hukuk yargılamasında adli yardımdan yararlanabilecek kişiler üzerinde durulmuştur. Daha sonra, karşılaştırmalı hukukta yer alan düzenlemeler, Türk hukuk öğretisinde yer alan tartışmalar ve Yargıtay uygulamaları incelenmiştir. Konuya ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ve AYM'nin bireysel başvurular üzerine verdiği kararlar ele alınmış, HMK m 334/II hükmünün iptaline ilişkin 24.09.2024 tarihli AYM kararının yansımaları üzerinde durulmuştur. Hukukî soruna ilişkin tespit ve değerlendirmelerde bulunularak, kuralın iptali sonrası yapılması muhtemel yasal düzenlemeye ilişkin öneriler ile çalışmamız sona erdirilmiştir.

I. ADLİ YARDIM KAVRAMI VE ANAYASAL TEMELLERİ

A. Adli Yardım Kavramı

Kişilerin, hukukî himaye talepleri ile birlikte bir kısım yargısal masraflar da yapmaları gerekir³. Bu masrafların karşılanması, bazı durumlarda hukukî himaye talep eden kişinin malî imkânlarını aşabileceğinden ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilerin haklarını kaybetme tehlikesi gündeme gelebilir⁴. Ödeme gücünden yoksunluk sebebiyle bir hakkın kaybolması, sosyal adalet anlayışına uygun düşmeyeceği gibi, adalete erişim hakkının da kısıtlanmasına yol açar⁵. Söz konusu durum, Devletin temel nitelikleri arasında düzenlenen sosyal devlet ilkesi ile hukuk devleti ilkesini zedeler (Anayasa⁶, m. 2). Bu bağlamda, adli yardım kurumu, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilerin adalete erişiminin sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir⁷.

Adli yardım, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilere, yargısal makamlar nezdinde eşit bir şekilde iddia veya savunmalarını⁸ gerçekleştirebilmeleri için ödenmesi gerekli yargılama

³Topak, Süleyman. “Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Adli Yardımdan Yararlanması”, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 19, Y. 2024, s. 15–35, s. 18-19; Damla Aydın, Ferda Selika. *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2023, s. 1.

⁴Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder. *Medenî Usul Hukuku Ders Kitabı*, 23. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 727; Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet. *Medenî Usul Hukuku*, 13. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 857; Kılınç, Ayşe. “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım”, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, Y. 2011, s. 1-10, s. 2 (Kılınç, İnsan Hakkı); Özyaykut, Salih/Beleş, Mehmet. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 1268-1269; Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim /Erdoğan, Ersin. *Medenî Usul Hukuku*, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 691; Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol. *Medenî Usul Hukuku*, 5. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021, s. 356; Yılmaztekin, Ahmet Ertan. “Hukuk Muhakemesinde Adli Yardım”, *TBBB*, S. 170, Y. 2024, s. 173–222, s. 175. Kılınç, Adli Yardım, s. 7.

⁵Gogolin, Marco. *Die deutsche Prozesskostenhilfe im Umbruch*, Duncker & Humblot, Berlin, 2015, s. 24–25; Budak/Karaaslan, s. 357; Kılınç, Adli Yardım, s. 7; Yılmaztekin, s. 175; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 691; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 727.

⁶R.G. 09.11.1982, S. 17863 (Mükerrer).

⁷Cirese, Vania/Kappa, Francesca. “Defense and Human Rights in Fair Trial (For the Defendant)”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, C.10, S. 99, Şubat, 2018, s. 21-22, s. 22; Özbek, Mustafa Serdar. *Hukuk Yargılama Usulünde Gider Avansı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 198; Küçük, Alper Tunga/Tahiroğlu, Fatih. “Tüzel Kişilerin Adli Yardımdan Yararlanıp Yararlanamayacağı Üzerine Düşünceler”, *SÜHFD*, C. 12, S. 1, Y. 2024, s. 253–282, s. 255; Karaköse, Osman/Demir, Ömer Faruk. “Ticaret Şirketlerinin Adli Yardım Taleplerine İlişkin Değerlendirmeler”, *SDÜHFD*, C. 14, S. 1, Y. 2024, s. 699–736, s. 699; Topak, s. 18 vd.

⁸Hakem yargılamasında, adli yardımdan yararlanılamaz. Bkz. Akbal, Mehmet. “Medenî Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, *TBBB*, S. 93, Y. 2011, s. 147-173, s. 152; Taşkın, Âlim. “Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alma Zamanı”, *TBBB*, S. 3, Y. 1999, s. 831–854, s. 838-839, (Taşkın, Adli Yardım).

giderlerinden muafiyet tanınması veya ücretsiz hukukî yardım sağlanması olarak tanımlanmaktadır⁹.

B. Adli Yardımın Anayasal Temelleri

1. Adli Yardımın Adil Yargılanma Hakkı ve Hak Arama Hürriyeti ile İlişkisi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile teminat altına alınan insan hakları kavramının ana gayesi, insan varlığını ve onurunu korumaktır¹⁰. Adil yargılanma hakkı, insan varlığı ve onurunun belki de en önemli ve ayrılmaz parçasıdır. Adil yargılanma hakkı, AİHS m. 6 ve Anayasa m. 36 ile teminat altına alınmıştır. Kişilerin makûl sürede, alenî ve hakkaniyete uygun şekilde yargılama yapılmasını isteyebilmesi, adil yargılanma hakkının bir gereğidir¹¹.

Adil yargılanma hakkı, birden çok ilkeyi kapsayan bütünü ifade etmektedir¹². Kişilere hak arama hürriyetinin tanınması, bu ilkelerden biri olup, adil yargılanma hakkının vazgeçilmez bir unsurudur. Herkes, yargılama yetkisini elinde bulunduran devlete başvuru yaparak, hakkının korunmasını talep edebilir¹³. AİHS m. 6 gereği, kişilerin hak aramasını kolaylaştıracak tedbirleri alma ve yargısal makamlara erişebilmelerini engelleyen sebepleri ortadan kaldırma, sözleşmeye taraf devletler açısından yükümlülüktür¹⁴. Hak arama hürriyetinin sağlanabilmesi için kişilerin yargısal makamlara başvurularında herhangi bir engelle karşılaşmamaları gerekir. Bununla birlikte, iç hukuk sistemlerinde, devletin yargılama makamlarına yapılan başvurularda, kişilerin bir kısım yargılama

⁹Belgesay, Mustafa Reşit. *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi – I Teoriler*, 3. Baskı, Duygu Matbaası, İstanbul, 1948, s. 282; Kuru, Baki. *Medenî Usul Hukuku*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 658; Muşul, Timuçin. *Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler*, 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 288; Üstündağ, Saim. *Medeni Yargılama Hukuku C.I-II*, 6. Baskı, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1997, s. 765-766; Görgün, Şanal/Börü, Levent/Kodakoğlu, Mehmet. *Medenî Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 690; Süzen, Begüm. “Özel Statülü Yabancıların Türkiye’de Görülen Kişi Hâllerine İlişkin Davalarında Usule ve Uygulanacak Hukukun Belirlenmesine İlişkin Bazı Tespitler”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 2/Özel Sayı, Aralık, 2023, s. 1490–1520, s. 1510-1511; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 727; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 857; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 691; Kılınç, Adli Yardım, s. 8; Topak, s. 19; Adli yardım, idarî yargı ve ceza yargısında da mevcuttur. Bkz., Yılmaz, Ejder. “Adli Yardım Kurumunun İdari Yargıda Uygulanması”, *Mali Hukuk Dergisi*, S. 1987/7, s. 12–23, s. 16.

¹⁰Özekes, Muhammet. *İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler*, Ankara, 2009, s. 6, (Özekes, Temel Haklar) ; Özekes, Muhammet. *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 43, (Özekes, Hukukî Dinlenilme Hakkı), ; Kılınç, Adli Yardım, s. 124; Topak, s. 20; Budak/Karaaslan, s. 357; Anayasa hükümlerinin bağlayıcılığı konusunda bkz. Tunç, Hasan/Bilir, Faruk/Yavuz, Bülent. *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, 2011, s. 89-90; Özer, Atilla. *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Geliştirilmiş 2. Bası, Ankara, 2005, s. 8-9.

¹¹Tanrıver, Süha. “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *TBBD*, S. 53, Y. 2004, s. 191–215, s. 213 vd, (Tanrıver, Adil Yargılanma); Göksu, Mustafa. “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Tadili İhtiyacı ve Bu konudaki Tasarı Taslağının Değerlendirilmesi”, *TAAD*, S. 32., Y. 2017, s. 61-93, s. 69; Özekes, Hukukî Dinlenilme Hakkı, s. 56.

¹²Tanrıver, Süha. “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Revizyonu Üzerine Bazı Düşünceler”, *TBBD*, S. 2012/99, s. 15–34, s. 17, (Tanrıver, Revizyon).

¹³Adil yargılanma hakkının yansımaları olarak yargılama hukukuna hâkim olan ilkeler, yargılamanın güvenli bir şekilde yürütülmesinin teminatını oluşturur. Bkz. Ermenek, İbrahim. “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar” *MİHDER*, 9 (26), s. 3–55, s. 26, (Ermenek, Bireysel Başvuru).

¹⁴Özbek, Mustafa Serdar. “Sosyal Devletin Gereği, Adalet Erişim”, *MİHDER*, 2006/2, s. 907-927, s. 907, Özekes, Hukukî Dinlenilme Hakkı, s. 56; Kılınç, Adli Yardım, s. 130; Ermenek, Bireysel Başvuru, s. 46.

giderlerine katkıda bulunması gibi bazı şartlar da aranmıştır. Kişi, yargılama giderlerini karşılama açısından ekonomik yeterliliğe sahip değilse, hakkını aramaktan vazgeçebilir. İşte, kişilere adli yardım imkânının tanınması ile hak arama hürriyeti güvence altına alınarak, bu gibi sakıncalı durumların önüne geçilmiş olmaktadır¹⁵.

Hak arama hürriyeti gereği, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişiler açısından hakkın kullanılmasını engelleyen veya zorlaştıran malî engeller, adli yardım kurumu sayesinde ortadan kaldırılmaktadır¹⁶. Adli yardım kurumu vasıtasıyla, kişilerin hak arama hürriyetinin yolu açılmış olup, ekonomik gücü zayıf kimselerin yargısal makamlara erişebilmelerine imkân sağlanmıştır¹⁷.

2. Adli Yardımın Adalete Erişim Hakkı ile İlişkisi

Adalete erişim hakkı, hak arayanların yargılama makamlarına ulaşmasının yasal düzenlemeler, yorumlar ve uygulamalar ile zorlaştırılmamasını veya imkânsız hâle getirilmemesini ifade eder¹⁸. Adalete erişim kavramı, geçmişte sadece mahkemelere erişim hakkı olarak anlaşılırken, günümüzde daha geniş şekilde yorumlanmaktadır¹⁹. Avukat yardımından yararlanma, arabuluculuk talebi, dava açma ve cebrî icraya başvurma, hakeme müracaat gibi hukukî talep, başvuru ve yardım imkânlarının bulunması, adalete erişim hakkının bir gereğidir.

Yargısal masrafların yoğunluğu, gerçek hak sahibi kişilerin hak arayışlarının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Adli yardım, adalete erişim hakkının sağlanması açısından hukuk devletinde bulunması zorunlu bir kurumdur²⁰. İddia veya savunmalarını yerine getirebilmeleri için gerekli yargılama giderlerini karşılama açısından ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişilere, hukukî mekanizmaları harekete geçirebilme imkânı verilmelidir²¹. Zira kişilerin adalete erişimini hızlandıran ve kolaylaştıran tedbirlerin devletçe alınması zorunludur²². Bu durum, adli yardım kurumunun daha işlevsel hâle getirilmesi ile mümkündür²³.

Adli yardım kurumunun adalete erişim hakkı açısından farklı bir fonksiyonu da bulunmaktadır. Yargısal masrafların tamamen kaldırılması ya da azaltılması, kişilerin yargısal

¹⁵Akyol Aslan, Leyla. “Adli Yardım Kurumunun Arabuluculukta Uygulanması – (HUAK m. 13/III)”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Y. 2018, s. 79-134, s. 81.

¹⁶Kılınç, Adli Yardım, s. 129 vd.; Topak, s. 22.

¹⁷Akbal, s. 150; Kılınç, Adli Yardım, s. 129; Topak, s. 22.

¹⁸Ermeneç, İbrahim. *Medeni Usul Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 43, (Ermeneç, Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması); Kılınç, Adli Yardım, s. 153; Topak, s. 23.

¹⁹Özdemir, İrem. *Medenî Yargılama Hukukunda Adalete Erişim*, Ankara, 2010, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 22.

²⁰Gündoğdu, Süleyman Burak. *Medenî Yargıda Usûl Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi’nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, 219; Hukuk devleti, hukukî güven ortamını sağlayan, hukuka uygun davranan ve adil yargılanma hakkına riayet eden devlet sistemini ifade eder. Bkz. Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara, 2005, s. 113; Tunç/Bilir/Yavuz, s. 80 – 81; Boran Güneysu, Nilüfer. “İcra Hukukunda Aşkın Haciz”, *GÜHFD*, C. 20, S. 4, Y. 2016, s. 25–60, s. 33; Özkes, Temel Haklar, s. 125 vd.

²¹Kılınç, Adli Yardım, s. 152; Özdemir, s. 61; Karaköse/Demir, s. 706.

²²Akkan, Mine. “Medenî Usul Hukukunda Etkin Hukukî Korunma”, *MİHDER*, Y. 2007, s. 29–68, s. 31; Özbek, s. 912 - 913; Kılınç, Adli Yardım, s. 152; Özdemir, s. 62; Topak, s. 23.

²³Bu konuda bkz. HMK’nın Genel Hükümet Gereçesi.

mercilere çok daha rahat ve hızlı bir şekilde erişebilmesine imkân tanırken, yargısal mercilerin iş yükünü artırması sonucunda adalet hizmetinin kalitesinde ciddi bir düşüşe de sebep olmaktadır. Adli yardım kurumunun etkinliğinin artırılması yoluyla, adalet hizmetinin kalitesinin korunması ile hukukî mekanizmalara başvuru açısından ekonomik engellerin aşılması arasındaki hassas dengenin gözetilmesi sağlanacaktır.

3. Adli Yardımın Sosyal Devlet İlkesi ile İlişkisi

Sosyal devlet ilkesi, vatandaşların sosyal ve ekonomik refahını iyileştirmeyi amaçlamaktadır²⁴. Sosyal ve ekonomik olarak yetersiz durumdaki kişilerin, gerekli yeterliliğe sahip olanlar karşısında korunması, sosyal devlet ilkesinin doğal bir sonucudur²⁵.

Sosyal devlet ilkesi, devletin temel nitelikleri arasında sayılmıştır (Anayasa, m. 2). Hak ve özgürlükleri sınırlayan ekonomik engelleri kaldırmak, devletin temel amaç ve görevleri arasında belirtilmiştir (Anayasa m. 5). Kişilere sağlanan hukukî güvence, ekonomik durumlarına göre değişiklik göstermemelidir. Sosyal devlet ilkesinin bir sonucu olarak, yargısal makamlar nezdinde kişilerin hak ve yükümlülükleri açısından ölçülü bir denge sağlanmalıdır. Adli yardım, ekonomik yeterliliğe sahip olmayan kişiler açısından bu dengeyi sağlayıcı fonksiyona sahiptir²⁶.

4. Adli Yardımın Eşitlik İlkesi ile İlişkisi

Yargısal makamlar önünde taraflar açısından eşitliğin sağlanması, adil yargılanma hakkının gereğidir (Anayasa, m. 10). Böylelikle, yargılamanın eşit şekilde başlayıp, devam etmesi hedeflenir²⁷. Eşitlik ilkesi, hukuk devleti olmanın temel bir sonucudur. Bu bağlamda eşitlik ilkesi, adli yardım kurumunda en belirgin ve gücünü en fazla hissettiren ilkedir.

Ekonomik olarak güçlü olanlar ile zayıf durumdaki kişiler arasında hak arama eşitliğinin sağlanması gerekir. Adli yardım ile kişinin hukukî yollara başvurabilmesi ve hakkını arayabilmesi için yargılama giderlerini karşılayabilme imkânı açısından taraflar eşit seviyeye getirilmektedir. Bu açıdan adli yardım kurumu, tarafların yargılamadaki eşitliğinin sağlanmasının temel fonksiyonunu oluşturmaktadır²⁸.

II. HUKUK MUHALEMELERİ KANUNU'NA GÖRE ADLİ YARDIMDAN YARARLANABİLECEK KİŞİLER

A. Gerçek Kişiler

Adli yardımdan yararlanabilecekler arasında öncelikle gerçek kişiler düzenlemiştir (HMK m. 334/I)²⁹. Yasal düzenlemede, gerçek kişiler ibaresi açıkça yer almasa da, düzenlemenin içeriğinden

²⁴Gözübüyük, Ahmet Şeref. *Anayasa Hukuku*, Güncelleştirilmiş 14. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2006, s. 118.

²⁵Akyol Aslan, s. 81; Özbudun, s. 128 vd.; Özekes, Temel Haklar, s. 222; Sosyal devletin sosyal adaleti sağlama fonksiyonu için bkz. Tunç/Bilir/Yavuz, s. 74; Kılınç, Adli Yardım; s. 145.

²⁶Taşkın, Adli Yardım, s. 834; Akbal, s. 149; Kılınç, Adli Yardım, s. 146; Karaköse/Demir, s. 707.

²⁷Eşitlik ilkesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Tunç/Bilir/Yavuz, s. 83; Özbudun, s. 137; Kılınç, Adli Yardım, s. 136.

²⁸Kılınç, Adli Yardım, s. 140; Karaköse/Demir, s. 706 vd.

²⁹Kuru, s. 659; Gençcan, Ömer Uğur. "Adli Yardım", *Yargıtay Dergisi*, 31/1-2, Y. 2005, s. 127-140, s. 128; Üstündağ, s.

gerçek kişilerin amaçlandığı anlaşılmaktadır³⁰. HMK m. 334/II’de yer alan ve istisnaî olarak bir kısım tüzel kişilere adli yardımdan yararlanma imkânı sağlayan hükümden de kanun koyucunun asıl olarak gerçek kişilere adli yardımdan yararlanma imkânı sağladığı açıktır³¹. Nitekim bu durum, madde gerekçesinde açıkça belirtilmiştir³².

Avukatların gerçek kişi müvekkilleri adına adli yardım talebinde bulunabilmesi mümkündür³³. Avukatın adli yardım talebinde bulunabilme açısından vekâletnamesinde özel yetkiye ihtiyaç yoktur (HMK m. 73/I)³⁴. Küçük veya kısıtlı kişi hakkında, yasal temsilcisi de adli yardım talebinde bulunabilir.

Adli yardımdan gerçek kişilerin yararlanabilmesi açısından bir kısım şartlar da aranmıştır. Bu nedenle, talepte bulunan her gerçek kişi adli yardımdan yararlanamaz. Adli yardım kurumundan istifade edilebilmesi için yargılama giderlerini karşılamada kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olunması ve talebin de açıkça dayanaktan yoksun bulunmaması gerekir (HMK m. 334/I).

B. Kamuya Yararlı Dernekler ve Vakıflar

Mülga HUMK’da, karşılıksız yardımda bulunan hayır kurumlarının adli yardım hükümlerinden yararlanması öngörülmüştü (HUMK m. 465/I)³⁵. HMK m. 334/II’de ise adli yardıma ilişkin düzenlemelerden kamuya yararlı dernekler ve vakıfların yararlanabileceği hüküm altına alınmıştır³⁶.

Kanun koyucunun kamusal menfaatleri üstün tutma amacı gereği, bazı tüzel kişiler, adli yardım hükümlerinden yararlanabilmektedir. Bu tüzel kişilerin faaliyetlerinin toplumsal menfaatler açısından sürdürülebilirliği asıldır. Malî olanakların tamamının veya büyük bir kısmının yargılama masraflarına ayrılması, kamuya yarar sağlayan faaliyetlerin son bulması tehlikesini gündeme getirebilir. Bu bağlamda, tüzel kişiliği haiz kamuya yararlı dernekler ve vakıfların diğer şartların

776; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 691-692; Kılınç, Adli Yardım, s. 193; Atalay, Oğuz. *Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1986, s. 55; Taşkın, Adli Yardım, s. 839; Taşkın, Âlim. ‘‘Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması’’, *AÜHFD*, C. 49, S. 1, Y. 2000, s. 117–136, s. 124, (Taşkın, Noterlik); Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 727 – 728; Belgesay, s. 283; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 691; Akbal, s. 152; Küçük/Tahiroğlu, s. 256; Topak, s. 24.

³⁰Gençcan, s. 128; Akbal, s. 152; Kılınç, Adli Yardım, s. 193; Küçük/Tahiroğlu, s. 256; Atalay, s. 55; Taşkın, Adli Yardım, s. 839; Topak, s. 24.

³¹Akyol Aslan, s. 103; Kılınç, Adli Yardım, s. 193; Küçük/Tahiroğlu, s. 256.

³²Bkz. Adalet Komisyonu Raporu (1/574), (<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss393.pdf>), (E.T.: 11.09.2024).

³³Atalay, s. 55; Kılınç, Adli Yardım, s. 193.

³⁴Kılınç, Adli Yardım, s. 194; Atalay, s. 55.

³⁵Belgesay, s. 283–284; Kuru, s. 659; Kılınç, Adli Yardım, s. 194 – 195; Gençcan, s. 129; Atalay, s. 56 vd.; Üstündağ, s. 776; Küçük/Tahiroğlu, s. 257; Mülga HUMK’daki bu ifadenin kamuya yararlı dernekler ve vakıflar olarak algılanması gerektiği belirtilmiştir. Bkz., Reisoğlu, Kemal Hakkı. ‘‘Müzaharetli Şahsın Davada Haksız Çıkması’’, *Adalet Dergisi*, 1952/1, s. 64–73, s. 67; Atalay, s. 57; Kılınç, Adli Yardım, s. 195, Akbal, s. 153.

³⁶Bkz. Adalet Komisyonu Raporu (1/574), (<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss393.pdf>), (E.T.: 12.09.2024).

oluşması hâlinde, adli yardımdan yararlanması öngörülmüştür³⁷.

C. Yabancılar

Adli yardımdan yabancı gerçek kişiler de yararlanabilir (HMK m. 334/III)³⁸. Yabancı gerçek kişilerin adli yardım hükümlerinden yararlanabilmesi açısından gerçek kişiler için aranan iki şartın yanında, karşılıklılık şartının da bulunması gerekir (HMK m. 334/III)³⁹.

Karşılıklılık şartına⁴⁰ göre, adli yardım isteminde bulunan kişinin ülkesinde, Türk vatandaşları da adli yardımdan yararlanabilmelidir⁴¹. Karşılıklılık şartının hukukî veya fiilî şekilde bulunması mümkündür⁴².

III. ÖZEL HUKUK TÜZEL KİŞİLERİNİN ADLİ YARDIMDAN YARARLANMASI MESELESİ

A. Karşılaştırmalı Hukukta Durum

1. Alman Hukuku

Alman hukukunda adli yardım, yargılama gideri yardımı ve hukukî danışma yardımı olarak iki şekilde düzenlenmiştir⁴³. Alman Medenî Usûl Kanunu – Zivilprozessordnung (ZPO)’nun 114 ilâ

³⁷Topak, s. 26; Kılınç, Adli Yardım, s. 196; Küçük/Tahiroğlu, s. 257.

³⁸Süzen, s. 1511; HMK, m. 334/III’de yer alan “yabancı” kavramından, tüzel kişiler değil, yabancı gerçek kişiler anlaşılmalıdır. Bkz. Topak, s. 26.

³⁹Atalay, s. 178; Kılınç, Adli Yardım, s. 194; Taşkın, Adli Yardım, s. 839; Taşkın, Noterlik, s. 124; Üstündağ, s. 776; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 692; Küçük/Tahiroğlu, s. 257–258; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 728; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 691; Kuru, s. 659; Belgesay, s. 283; Topak, s. 26, Süzen, s. 1511.

⁴⁰Öğretide, yabancılar için karşılıklılık şartı aranması ile mahkemeye erişim hakkının ölçsüz bir şekilde sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Bu görüşe göre, AİHS’de tanınan hakların devletlerin menfaatlerini korumayı hedeflemediği, sözleşmede yer alan bir hakkın karşılıklılık şartına dayanarak iç hukuk kuralları ile kısıtlanmasının kabul edilemez olduğu, Anayasa m. 90 gereği, AİHS hükümlerinin iç hukuka nazaran öncelikle uygulanması gerektiği ve yabancı gerçek kişiler yönünden diğer şartların varlığı hâlinde karşılıklılık şartı aranmaksızın adli yardım kurumunun uygulanmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Bkz., Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 692- 693; Erdoğan, Ersin. *Medenî Usûl Hukuku Kurallarının Yer Bakımından Uygulanması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 158 vd.; Adli yardım kurumunun mahkemeye erişim hakkı açısından temel bir ihtiyaç olduğu ve yabancılar açısından karşılıklılık şartının kaldırılmasının yerinde olacağına ilişkin bkz. Hanağası, Emel. *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 335; AYM, yabancı gerçek kişiler yönünden karşılıklılık şartının aranmasının mahkemeye erişim hakkının ihlali olduğuna karar vermiştir. Bkz. Mohamma Salem Pashto ve Nazi Salem, Başvurusu, Başvuru No: 2019/26339, T. 17.05.2023, (R.G. 08.11.2023, S. 32363). AYM’ye bireysel başvurularda, yabancı gerçek kişiler yönünden adli yardım hükümlerinin uygulanması açısından karşılıklılık şartının uygulanıp uygulanmayacağına yönelik detaylı bilgi için bkz. Küçük/Tahiroğlu, s. 258, 23 nolu dpn.

⁴¹Süzen, s. 1511; Topak, s. 26; Belgesay, s. 283; Kuru, s. 659; Küçük/Tahiroğlu, s. 257, 21 nolu dpn; Akbal, s. 152; Atalay, s. 63.

⁴²Karşılıklılık şartının ispatı, uluslararası sözleşmelerle ya da o devletin hukuk kurallarıyla veya fiilen Türk vatandaşlarına adli yardımdan yararlanma imkânı tanındığına ilişkin bilgilerin bulunması ile yapılabilir. Bkz. Belgesay, s. 283; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 691; Bkz. Adalet Komisyonu Raporu (1/574), (<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss393.pdf>), (E.T.: 12.09.2024).

⁴³Topak, s. 27; Kılınç, Adli Yardım, s. 35; Alman adli yardım sistemindeki gelişmeler için bkz. Gogolin, s. 24 vd.

127'nci maddelerinde yargılama gideri yardımı hüküm altına alınmıştır⁴⁴. Hukukî yardım müessesesi, Düşük Gelirli Vatandaşlara Yönelik Danışma Yardımı Kanunu – Beratungshilfegesetz (BerHG)'da düzenlenmiştir⁴⁵.

Yargılama gideri yardımından, vatandaşlığa sahip gerçek kişiler, yabancı veya vatansız olan gerçek kişiler ile fer'i müdahiller talep üzerine yararlanabilir (ZPO § 114/I). Yargılama gideri yardımından yararlanılabilmesi için bir kısım şartlar da aranmıştır. Buna göre, kişisel ve ekonomik durumları nedeniyle yargılama masraflarını kısmen veya tamamen ödeyemeyen veya bu masrafları taksitler hâlinde ödeyebilen gerçek kişilerin iddia veya savunmalarında başarı ümidinin var olması ve hakkın aranmasının veya savunmanın yapılmasının kötü niyetli görünmemesi gereklidir (ZPO § 114/I).

Yargılama gideri yardımı, tüzel kişiler açısından ayrıca düzenlenmiştir⁴⁶. Almanya'da, Avrupa Birliği (AB) üyesi olan bir başka devlette ya da Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması'na taraf olan başka bir devlette kurulmuş ve orada ikamet eden tüzel kişiler, talep üzerine yargılama gideri yardımından faydalanabilir (ZPO § 116/I-2). Bunların dışında kalan yabancı tüzel kişiler ise ancak uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yargılama gideri yardımından yararlanır. Tüzel kişilerin yargılama gideri yardımından yararlanabilmesi için bir kısım şartlar da aranmıştır. Buna göre, yargılamaya ilişkin giderlerin kendisi veya hukukî uyuşmazlığın konusuyla ekonomik açıdan ilgili olanlar⁴⁷ tarafından karşılanamaması ilk şarttır (ZPO § 116/I-2)⁴⁸. Bir diğer şart, hakkın aranmasının veya savunmanın yapılmasının kamu yararını ilgilendirmesidir (ZPO § 116/I-2)⁴⁹.

Alman hukuku, tüzel kişinin yürüttüğü faaliyetin kamuya yararlı olmasından ziyade, hakkın aranmasının ya da savunmanın yapılmasının kamu yararını ilgilendirmesini ayrı bir şart olarak aramıştır. Bu yönüyle kamu yararı şartı, öğretide tartışma konusu olmuştur⁵⁰. Öğretide kamu yararı şartını dar olarak yorumlayan görüşe göre, tüzel kişiliği haiz ticaret şirketleri, kamuya yararlı müessese olmadıkları için adli yardımdan yararlanamaz⁵¹. Kamu yararını geniş olarak yorumlayan ikinci görüş ise tüzel kişinin varlığının yargılamaya bağlı olduğu ya da yargılamanın sonucunun çok sayıda kişinin istihdamını veya çok sayıda alacaklıyı etkilediği hâllerde, kamu yararı şartının gerçekleşmiş olduğunu kabul etmektedir⁵². Özellikle, ticaret şirketinin devamının davanın sonucuna

⁴⁴ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html#p0432, (E.T.: 19.09.2024).

⁴⁵ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_berathig/englisch_berathig.html#p0013, (E.T.: 19.09.2024).

⁴⁶ Tüzel kişilerin Alman hukukunda adli yardımdan yararlanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Willenbruch, Klaus. *Das Armenrecht der juristischen Personen*, Duncker&Humblot, Berlin, 1977, 14 vd.

⁴⁷ Ekonomik açıdan ilgili olanlar kavramı geniş yorumlanmakta, bunlar arasında tüzel kişiliğin ortakları, üyeleri, yönetim ve denetim kurulu üyelerinin de bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. Willenbruch, s. 14.

⁴⁸ Willenbruch, s. 14; Küçük/Tahiroğlu, s. 260; Karaköse/Demir, s. 712.

⁴⁹ “Bu gereklilik, yoksul derneklerin kamunun zararına kendi ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmelerini engellemeyi amaçlamaktadır.” BGH, 09.11.2021, II ZR 224/20, <https://openjur.de/u/2385971.html>, (E.T.: 20.09.2024).

⁵⁰ Tartışmalar için bkz. Küçük/Tahiroğlu, s. 260 vd.

⁵¹ Karaköse/Demir, s. 713.

⁵² Willenbruch, s. 15; Küçük/Tahiroğlu, s. 260; “ZPO § 116/I-2 'nun uygulama kapsamı, nüfusun daha büyük kesimlerini veya ekonomik yaşamı etkileyen ve sosyal etkileri olabilecek konularla sınırlıdır. Hukukî anlaşmazlığa ekonomik olarak katılanların yanı sıra, önemli bir grup insanın da yasal işlemlerin takip edilmemesi veya savunulmamasından etkileneceği, derneğin yükümlülüklerini yerine getirmesinin engelleneceği durumlarda, bu hüküm anlamında genel bir yarar olduğu varsayılabilir.” BGH, 23.07.2019, II ZR 56/18, <https://openjur.de/u/2178702.html>, (E.T.: 20.09.2024).

bağlı olması, yargılama sonucunda şirket bünyesinde istihdamı sağlanan çok sayıda işçinin veya şirketle hukukî ilişki hâlindeki çok sayıda alacaklının etkilenebileceği hâllerde, kamu yararının var olduğu ve ticaret şirketlerinin de bu gibi durumlarda yargılama gideri yardımı alabileceği açıktır⁵³.

Alman hukukunda, tüzel kişiler açısından yargılamada gideri yardımı, iflâs davalarında da kabul edilmektedir. Alman Aciz Kanunu – Insolvenzordnung⁵⁴ (İnsO) § 4’te yer alan, “*Bu kanunda aksi öngörülmediği sürece, iflâs davalarında Medenî Usûl Kanunu hükümleri uygulanır.*” düzenlemesi gereği, ZPO § 116/I-1 şartlarının gerçekleşmesi hâlinde, tüzel kişilerin iflâs davalarında yargılama gideri yardımından yararlanması mümkündür⁵⁵.

Adli yardımın ikinci bir türü olarak karşımıza çıkan hukukî danışma yardımı, özel hukuk uyuşmazlıkları başta olmak üzere, kamu hukuku alanında da uygulama alanı bulmaktadır (BerHG § 2/II). Bu bağlamda, gelir seviyesi düşük olan vatandaşların mahkemeye müracaatları öncesinde hukukî danışma ve temsilini kolaylaştırıcı hükümler düzenleme altına alınmıştır⁵⁶. Hukukî danışma masrafları yardımı, yabancılar da dâhil tüm gerçek kişiler açısından mümkündür. Öğretide, BerHG § 1/II’nin düzenleme biçiminden⁵⁷ danışma yardımının tek başına yerli veya yabancı gerçek kişilere yönelik olmadığı, yerli tüzel kişiler veya taraf ehliyetine sahip dernekler ve görev dolayısıyla taraf olanların da yararlanabileceği, ancak tüzel kişilerin bundan istifade etmedikleri belirtilmektedir⁵⁸.

2. İsviçre Hukuku

İsviçre’de adli yardım müessesesi, İsviçre Federal Anayasası’nın 29’uncu maddesi ile teminat altına alınmıştır⁵⁹. Hukuk yargılamasında adli yardım, İsviçre Medenî Usûl Kanunu – Schweizerische Zivilprozessordnung (SchZPO)’nun 117 ilâ 123’üncü maddeleri arasında düzenlenmiştir⁶⁰. İsviçre hukukunda adli yardım, özel hukukun tüm alanlarında uygulama alanına sahiptir⁶¹. Adli yardımdan yararlanabilmek için iki koşul aranmaktadır. Buna göre, adli yardım talebinde bulunan kimse, yeterli

⁵³ Küçük/Tahiroğlu, s. 260.

⁵⁴[https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html#:~:text=\(1\)](https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html#:~:text=(1),), (E.T.: 20.09.2024).

⁵⁵“...borçlu tüzel kişi olarak İnsO § 4 uyarınca yalnızca özel koşullar altında adli yardım alır.” BGH, 21.06.2021, IX ZB 29/21, <https://research.wolterskluwer-online.de/document/296faf57-6843-4bd1-babd-63b39069627d>, (E.T.: 20.09.2024).

⁵⁶Türk hukukunda da bu şekilde bir düzenlemenin gerekli olduğuna ilişkin bkz. Akil, Cenk. “Alman Dar Gelirlilerin Hukuk Danışmanlığı Ve Temsili Kanunu”, *GÜHFD*, C. XVIII, Y. 2014, S. 1, s. 71–78, s. 76.

⁵⁷BerHG § 1/II düzenlemesinin ilk cümlesi; “*Die Voraussetzungen des Absatzes 1 Nummer 1 sind gegeben, wenn den Rechtsuchenden Prozeßkostenhilfe nach den Vorschriften der Zivilprozeßordnung ohne einen eigenen Beitrag zu den Kosten zu gewähren wäre.*” şeklindedir.

⁵⁸Kılınc, Adli Yardım, s. 52, 211 nolu dnp.

⁵⁹İsviçre Federal Anayasası’nın 29’uncu maddesine göre; “*Gerekli imkânlara sahip olmayan her kişi, hukukî talepleri umutsuz görünmüyorsa, ücretsiz hukukî yardım alma hakkına sahiptir.*”, <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de>, (E.T.: 23.09.2024).

⁶⁰<https://www.fedlex.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2010/262/20250101/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2010-262-20250101-de-pdf-a.pdf>, (E.T.: 23.09.2024); SchZPO, 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, kantonlar düzeyinde de uygulanacak usul hukuku kuralları düzenleme altına alınmıştır. Bkz. Bachofner, Eva. (Çev. Abdurrahman Kavasoğlu/Ömer Çön), “İsviçre Usul Hukukuna Genel Bir Bakış”, *SDÜHFD*, S. 8/ 1, Y. 2018, s. 49 – 58, s. 50; Öztekin, Selçuk/Namlı, Mert. “İsviçre Medeni Usul Kanununda Yapılması Düşünülen Önemli Değişiklikler (26/02/2020 Tarihli Tasarı)”, *TBB*, 2021/154, s. 173–228, s. 174; Kılınc, Adli Yardım, s. 60.

⁶¹Kılınc, Adli Yardım, s. 60; Küçük/Tahiroğlu, s. 261 vd.

malî olanaklara sahip değilse ve hukukî talebi hakkında olumlu karar verilmesi ihtimali, çok zayıf olmadıkça, adli yardımdan istifade edebilir (SchZPO § 117)⁶².

İsviçre hukukunda, vatandaş ya da yabancı olup olmadığına ve yerleşim yerine bakılmaksızın gerçek kişiler, adli yardımdan faydalanır. Bununla birlikte, yasal düzenlemede yer alan “kimse” ifadesinin yorumu konusunda öğretide tartışmalar vardır. Öğretide bir görüşe göre, bu ifadenin sadece gerçek kişileri kapsadığı belirtilmektedir⁶³. Bir başka görüşe göre, yasal düzenlemede tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanmasına ilişkin bir kısıtlama öngörülmediğinden bu ifade, özel hukuk tüzel kişilerini de kapsamaktadır⁶⁴.

İsviçre hukukunda, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanması, yüksek yargı kararlarında da tartışılmıştır. İsviçre Federal Mahkemesi’nin eski tarihli kararlarında, tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanamayacağı istikrarlı bir şekilde kabul edilmekteydi⁶⁵. Ancak yakın tarihli bazı kararlarda ise tüzel kişilerinin adli yardıma ilişkin hükümlerden mutlak anlamda yasaklı olmadığı, adli yardımdan yararlanma açısından her somut olaya göre değerlendirme yapılmasının daha uygun olacağı, tüzel kişi ile birlikte ortaklarının da malî açıdan yetersiz olması hâlinde, tüzel kişinin adli yardımdan yararlanabileceği kabul edilmektedir⁶⁶.

3. Fransız Hukuku

Fransız hukukunda adli yardım kurumu, 10.07.1991 tarihli Adli Yardım Hakkındaki Kanun ile düzenlenmiştir⁶⁷. Söz konusu kanun ile Fransız hukukunda ilk defa “*hukukî bilgilere erişim*” kavramı da yasal düzenlemeye kavuşturulmuştur⁶⁸. Adli yardım, mahkemeye ilişkin yargılama masrafları ile mahkeme dışındaki uyuşmazlık çözümlerine ilişkin masrafları kapsamaktadır (m. 1)⁶⁹.

Fransız hukukunda adli yardım kurumundan ekonomik olarak gerekli kaynaklara sahip olmayan gerçek kişiler yararlanabilir (m. 2/II-c). Gerçek kişinin adli yardımdan faydalanabilmesi için Fransız vatandaşı, diğer AB üyesi ülkenin vatandaşı veya Fransa’da mutad ve düzenli olarak ikamet eden yabancı bir kişi olması gerekir (m. 3/I-II). Ancak, istisnaî olarak, belirtilen bu koşulları karşılamayan gerçek kişiler, uyuşmazlığın konusu veya yargılamanın öngörülebilir maliyetleri dikkate alınarak, durumlarının özellikle ilgiye değer görülmesi hâlinde de adli yardımdan

⁶²Bachofner, s. 54; Atalı, Murat. “İsviçre Federal Hukuk Muhakemeleri Taslağı”, *MİHDER*, S. 1, Y. 2005, s. 123–180, s. 144.

⁶³Bkz. Kılınç, Adli Yardım, s. 61; Topak, s. 28.

⁶⁴Wuffli, Daniel/Fuhrer, David. *Handbuch unentgeltliche Rechtspflege im Zivilprozess*, Dike Verlag AG, Zürich/St. Gallen, 2019, s. 84; Karaköse/Demir, s. 713; Küçük/Tahiroğlu, s. 262.

⁶⁵“İhtiyaç sahibi tarafın adli yardım alma hakkı vardır. Düzenleme gerçek kişilere ilişkindir; tüzel kişiler bunun kapsamı dışındadır.” BGE, 116 II 651; BGE, 88 II 386, <http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index>. (E.T.: 23.09.2024).

⁶⁶“Alman hukukundan esinlenen bir görüş, bu tür yardımın istisnaî bir temelde, yani tüzel kişiliğin tek varlığının ihtilaflı olduğu ve “ekonomik açıdan ilgili kişilerin” yoksul olduğu durumlarda verilmesini öngörmektedir.” BGE, 4A_173/2023, <https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/fr/php/aza/http/index.php?lang>, (E.T.: 23.09.2024).

⁶⁷<https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000537611>, (E.T.: 23.09.2024).

⁶⁸Bedos, Jean – Luc. (Çev. Cemil Kaya), “Acil Haklar: Fransa’da Yurttaşların Hukukî Bilgilere Erişimi”, *TBB*, S.83, Y. 2009, s. 394–401, s. 397; Kılınç, Adli Yardım, s. 63.

⁶⁹Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Bedos, s. 397 vd; Temyiz başvurularında adli yardım hükümlerinin uygulanabilirliği için bkz. <https://www.courdecassation.fr/aide-juridictionnelle>, (E.T.: 23.09.2024).

yararlandırılabilir (m. 3/III).

Fransız hukukunda adli yardım, tüzel kişiler için istisnaîdir. Tüzel kişinin adli yardımdan yararlanabilmesi için ikametgâhının Fransa'da bulunması, hukukî himaye talepleri açısından yeterli finansal kaynağa sahip olmaması ve kâr amacı gütmemesi gerekir (m. 2/II). Fransız hukukunda, Alman hukukunda yer alan “*kamuya yararlı olma*” şartının aksine, tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanabilmesi için faaliyetlerinde “*kâr amacı gütmeme*” şartı aranmaktadır. Bu bağlamda ticaret şirketleri, kâr amacıyla kuruldukları için Fransız hukukunda adli yardımdan yararlanamaz⁷⁰. Yine, Türk hukukunun aksine Fransız hukukunda tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanabilmeleri için “*hakkılık şartı*” da aranmamaktadır.

B. Türk Hukukundaki Görüşler

1. Öğretide Yer Alan Görüşler

Tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanıp yararlanamayacağı meselesi, öğretide tartışmalıdır⁷¹. Adli yardımdan yararlanabilecek tüzel kişilerin düzenlendiği HMK m. 334/II hükmü çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Öğretide bir görüşe göre, yasal düzenlemede adli yardımdan yararlanabilecek tüzel kişiler sınırlı sayma yöntemi ile belirtilmiştir⁷². Bunun esas sebebi olarak, kişilerin özel hukuktan kaynaklı uyuşmazlıklarının çözümünde kamusal harcamaların sınırlandırılması düşüncesi gösterilmektedir⁷³. Bu görüşe göre, adli yardım hükümlerinin uygulanmasında, sınırlı kamusal kaynaklar, gerçek kişiler ile kamuya yararlı derneklere ve vakıflara tahsis edilmiştir. Belirli bir sermayeyi ihtiva etmesi gereken ve kâr amacı güden ticaret şirketlerinin özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarının çözümünü finanse etmek, devletin temel görevlerinden biri değildir⁷⁴.

Öğretide başka bir görüş ise adli yardımdan yararlanabilecek kişilere ilişkin HMK’ da yer alan hükümlerin sınırlandırılmaması gerektiğine yöneliktir⁷⁵. Adli yardımın anayasal ilkelere sadece sosyal devlet ilkesine dayanmadığı, aynı zamanda adalete erişim hakkının da bir gereği olduğu ve gerçek kişiler kadar tüzel kişilerin de adli yardım hükümlerinden yararlanması gerektiği belirtilmektedir⁷⁶.

Adli yardım kurumunun silahların eşitliği ilkesi ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkı ile

⁷⁰Karaköse/Demir, s. 712.

⁷¹Tartışmalar için bkz. Küçük/Tahiroğlu, s. 267 vd; Karaköse/Demir, s. 714 vd.

⁷²Tutumlu, Mehmet Akif. “Temyiz Aşamasında Adli Yardımdan Yararlanmanın Koşulları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 10/102, Y. 2015, s. 116-120, s. 116; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 692; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 704; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 691; Kuru, s. 659; Akyol Aslan, s. 103; Kılınç, Adli Yardım, s. 196; Akbal, s. 152; Karaköse/Demir, s. 714.

⁷³Yıldız, Balcı. “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant ve Diğerleri / Türkiye Kararı”, *İnsan Hakları Dergisi*, S. 10, Y. 2022, s. 26–31, s. 31.

⁷⁴Balcı, s. 31.

⁷⁵HMK m. 334/I hükmündeki “... ve ailesinin” ibaresi ile kamuya yararlı dernek ve vakıflara ilişkin ikinci fıkra hükmünün diğer özel hukuk tüzel kişilerini dışlamayı yetmediğine ilişkin bkz. Karaköse/Demir, s. 722.

⁷⁶Kılınç, Adli Yardım, s. 355; Topak, s. 32; Yılmaztekin, s. 188.

doğrudan bağlantılı olması nedeniyle, adli yardımdan yararlanmanın sadece belirli kişilerle sınırlandırılmasını bir çelişki olarak nitelendiren yazarlar da vardır⁷⁷. Kamuya yararlı dernekler veya vakıflar haricindeki özel hukuk tüzel kişileri, ekonomik olarak yetersizlik içinde ise adaletle erişim hakkından mahrumiyet veya hasmına kıyasen yargılamayı dezavantajlı olarak yürütme tehlikesi ile karşı karşıyadır⁷⁸. Ödeme gücü içinde bulunan tüzel kişi davacının teminat gösterme zorunluluğunu yerine getirememesi sebebiyle davanın usulden reddine karar verilmesi, bu durumun en somut göstergesidir (HMK, m. 84/I-b, 114/I-ğ, 115/II). İşaret edilen bu gibi durumlarda, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlandırılmaması, anayasal eşitlik ilkesi ile ayrımcılık yasağının da ihlali niteliğindedir⁷⁹.

Öğretide, yabancı tüzel kişilerin HMK’da yer alan adli yardım hükümlerinden yararlanıp yararlanamayacağı, farklı bir tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bir görüşe göre, HMK m. 334/III’ deki yabancıların adli yardımdan yararlanmasına ilişkin düzenleme, sadece yabancı gerçek kişileri kapsadığından, yabancı tüzel kişiler, adli yardımdan yararlanamaz⁸⁰. Başka bir görüş ise kamuya yararlı dernekler ve vakıfların adli yardıma ilişkin hükümlerden yararlanabildiğini gözeterek, yabancı bir devletin tâbiyetindeki bu gibi tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanabileceğini belirtmektedir⁸¹. Bu görüş taraftarlarına göre, “kamuya yararlılık” daha geniş şekilde “uluslarüstü - evrensel yararlar” şeklinde yorumlanmalı ve bu amaçla faaliyetlerini yürüten özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanması mümkün olmalıdır⁸².

Son olarak, AYM’ye bireysel başvuruda bulunurken tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanıp yararlanamayacağı meselesi üzerinde de durulmalıdır. Öğretide, bireysel başvurunun objektif yönü dikkate alınarak, ayırım gözetilmeksizin özel hukuk tüzel kişilerinin bireysel başvurularında adli yardımdan yararlanabilmesi gerektiği ifade edilmektedir⁸³.

2. Yargıtay Görüşü

Yargıtay adli yardımı, hukukî himaye taleplerinde ödenmesi gerekli yargısal masraflar açısından malî olanakları bulunmayan kişilere kolaylıklar tanınması olarak ifade etmiştir⁸⁴. Yargıtay’ın özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanıp yararlanamayacağı meselesinde farklı nitelikte kararları mevcuttur.

Yargıtay’ın neredeyse istikrar kazanan uygulamalarında, HMK m. 334/II’de açıkça

⁷⁷Damla Aydın, s. 34; Hanağası, s. 334; Topak, s. 32.

⁷⁸Hanağası, s. 335.

⁷⁹Hanağası, s. 335; Damla Aydın, s. 34 vd.; Topak, s. 33.

⁸⁰Ruhi, Ahmet Cemal. *Türk Hukukunda Yabancı Nafaka İlâmlarının Tenfizi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 220.

⁸¹Kılınç, Adli Yardım, s. 210; Hanağası, s. 333 vd.

⁸²HMK, m. 334 hükmünün yalnızca ülkemizde kurulu olan kamuya yararlı dernekler ve vakıfları korumak amaçlı olmadığına ilişkin bkz., Kılınç, Adli Yardım, s. 210.

⁸³Karaaslan, Abdulkadir. *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Sorunları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 158.

⁸⁴YHGK, 21.06.2023 t. 2022(15)6-378 E., 2023/697 K., UYAP, (E.T.: 11.09.2024); “Bu anlamdaki kolaylıklar yargılama giderlerinden muafiyet ve ücretsiz hukukî yardım sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir.” Y. 12. HD, 04.03.2024 t. ve 2024/1710 E., 2024/2011 K., UYAP, (E.T.: 12.09.2024).

AİHM' ne göre, AİHS, taraf devletlere adli yardım kurumunu iç hukukta düzenleme zorunluluğunu yüklememektedir. Bu konuda, sözleşmeye taraf devletlerin takdir yetkisi bulunmaktadır. İç hukukta adli yardıma ilişkin bir düzenleme bulunmasına rağmen buna uyulmamış olması ise başlı başına ihlal sebebi sayılmaktadır⁹⁴.

Özel hukuk tüzel kişilerinin gerçek kişilerde olduğu gibi taraf ve dava ehliyetine sahip olduğu gözetildiğinde, adli yardım hakkının sınırlanması, mahkemeye erişim hakkının ihlali niteliğini taşır⁹⁵. AİHM, ticaret şirketi mahiyetindeki tüzel kişinin adli yardım talebinde, somut olaya uygun olmayan geniş bir adli yardım yasağı uygulanmasının AİHS ile bağdaşmadığını belirtmiş, gerçek ve tüzel kişiler açısından herhangi bir ayırım yapılmadan mahkemeye erişim hakkına ilişkin ilkelerin benzer şekilde uygulanması gerektiğine işaret etmiştir⁹⁶.

2. AYM Kararları

a. Bireysel Başvurular Üzerine Verilen Kararlar

Adli yardım, AYM uygulamalarında tarafların yargılamaya etkili bir şekilde katılımlarını kolaylaştırıcı bir kurum olarak görülmektedir⁹⁷. Bireysel başvurularda AYM, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanmasını, mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirmektedir⁹⁸.

Tüzel kişilerin adli yardım hakkının var olup olmadığı meselesinde, ticaret şirketinin adli yardım hakkının sınırlanması sonucunda mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine ilişkin yakın tarihli bir AYM kararı dikkat çekicidir⁹⁹. Bu bağlamda, tüzel kişilere taraf ve dava ehliyeti hukuk düzenince tanınmıştır. Ancak, kanundan kaynaklanan nedenlerle yüksek orandaki yargılama masraflarını karşılayamayan şirketin adli yardım imkânından faydalanması mümkün değildir. Adli yardım kurumu haricinde ödeme gücünden yoksun şirketin mahkemeye erişimini kolaylaştıran herhangi bir yasal düzenleme ya da yargısal uygulama da bulunmamaktadır. AYM, tüzel kişi olması nedeniyle şirketin adli yardımdan yararlanmasını engelleyen yaklaşımı meşru bulmamış, bu durumun mahkemeye erişim hakkını zorlaştırdığı ve hatta imkânsız hâle getirdiği gerekçesiyle müdahalenin ölçüsüz olduğuna işaret etmiştir¹⁰⁰.

Hakkı', *TAAD*, S. 28, 2016, s. 235–271, s. 255.

⁹⁴Karaköse/Demir, s. 716; Topak, s. 29 vd.

⁹⁵Topak, s. 29; Yılmaztekin, s. 186.

⁹⁶Nalbant ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No. 59914/16, 03.05.2022, Paragraf 39, bkz. Balcı, s. 29 vd.

⁹⁷AYM, Atalay Yıldız Başvurusu, Başvuru No. 2018/14356, T. 07.06.2023, R.G. 18.08.2023, S. 32283, (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/14356>), (E.T.: 10.09.2024).

⁹⁸Gözütok, Zeki. *Hukuk Yargısı İle İlgili Bireysel Başvuruda İhlal Nedeni Sayılan Uygulamalar*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024, s.754 vd.

⁹⁹Kemtaş Teks. İnş. San. ve Tic. A.Ş. Başvurusu, Başvuru No: 2020/22192, T. 17.05.2023, (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/22192>), (E.T.: 06.10.2024).

¹⁰⁰AYM, bu konuda giderim şekli olarak iki yöntemin bir arada uygulanmasına karar vermiştir. İlk yöntem, bireysel başvurunun amaç ve işlevi gözetilerek, benzeri hak ihlallerin önüne geçilmesi için yasal düzenleme yapılması keyfiyetinin TBMM'ye bildirilmesidir. İkinci yöntem, Anayasa m.152 gereği, ilgili yasa hükmünün iptali açısından AYM' ye itiraz

b. AYM'nin HMK m. 334/II Hükümünün İptaline İlişkin Kararı

Diyarbakır 3. İdare Mahkemesi'nce, sermaye şirketinin idareye karşı açtığı tam yargı davasında, şirketin adli yardımdan yararlanmasını engelleyen HMK m. 334 hükmünün Anayasa'nın 152'nci maddesi gereği somut norm denetimi yoluyla iptali istemiyle AYM'ye başvuruda bulunulmuştur.

Anayasa Mahkemesi, gerçek kişileri ilgilendiren HMK m. 334/I düzenlemesinin somut uyumsuzluk bakımından uygulama yeri olmadığından somut norm denetiminin kapsamı dışında tutarak, incelemenin kapsamını, tüzel kişileri ilgilendiren HMK m. 334/II hükmü ile sınırlamıştır.

İtiraza konu kural, AYM tarafından öncelikle, adil yargılanma hakkı, hak arama hürriyeti, mahkemeye erişim hakkı, eşitlik ve ölçülülük ilkeleri açısından ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Düzenlemenin bazı özel hukuk tüzel kişilerine kategorik bir yasak öngördüğü ve mahkemeye erişim hakkına ölçsüz bir müdahale teşkil ettiği gerekçesiyle, HMK m. 334/II hükmünün iptali ile kararın yayımı tarihinden itibaren dokuz ay sonra yürürlüğe girmesine karar verilmiştir¹⁰¹.

D. AYM'nin İptal Kararına İlişkin Değerlendirmelerimiz ve Muhtemel Yasal Düzenlemeye İlişkin Önerilerimiz

1. AYM'nin İptal Kararına İlişkin Değerlendirmelerimiz

Adli yardımdan yararlanabilecek tüzel kişileri düzenleyen HMK m. 334/II hükmü, kategorik bir yasak öngörmektedir¹⁰². Hemen ifade etmek gerekir ki, özel hukuk tüzel kişilerinin büyük bir bölümünü adli yardım hükümlerinin dışında bırakan düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle iptali oldukça yerindedir¹⁰³. İptal kararının yayımı tarihinden itibaren dokuz ay sonra yürürlüğe gireceği nazara alındığında, HMK m. 334/II hükmünün bir süre daha uygulanmaya devam edeceği ve kanun koyucu tarafından bu süre içerisinde yeni bir düzenleme yapılmaması hâlinde, yasal bir boşluk oluşacağı tartışmasızdır.

Adli yardım hükümlerinin sadece belirli tüzel kişiler ile sınırlandırılması, kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı olup, açık bir ayrımcılık taşımaktadır¹⁰⁴. Nitekim AYM de kararının gerekçesinde, mahkemeye erişim hakkı ve eşitlik ilkesi gereği, gerçek kişiler kadar tüzel kişilerin de ayırım gözetilmeksizin adli yardıma ilişkin hükümlerden istifade edebilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, adli yardımın devlet tarafından finanse edilmesi ve kamusal kaynakların sınırlılığı, tüzel

yoluyla başvurulabilmesi için kararın bir örneğinin ilk derece mahkemesine gönderilmesidir. Bkz. Topak, s. 30; Küçük/Tahiroğlu, s. 272; Karaköse/Demir, s. 718 vd. Yılmaztekin, s. 186 vd.

¹⁰¹AYM, yasal düzenlemeyi öncelikle "kamuya yararlı dernek ve vakıflar" ibaresi yönünden kısmen iptal etmiş, ancak kuralın kalan bölümünün uygulama olanağı kalmadığından, HMK m. 334/II düzenlemesinin tamamının iptaline karar vermiştir.

¹⁰²Aynı yönde bkz. Kılınç, s. 355; Topak, s. 32; Küçük/Tahiroğlu, s. 273 vd.

¹⁰³Kategorik bir yasak öngören HMK m. 334/II düzenlemesi gereği, adli yardım hükümlerinden yararlanamayacak tüzel kişi sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, şirketler başta olmak üzere, normal statüdeki dernekler ve vakıflar, sendikalar, siyasi partiler, tüzel kişiliği haiz olmayan aile malları ortaklığı, miras ortaklığı ve adi şirket, adli yardım hükümlerinden yararlanamamaktadır.

¹⁰⁴Küçük/Tahiroğlu, s. 273 vd.; Kılınç, Adli Yardım, s. 355; Topak, s. 32; Yılmaztekin, s. 188.

kişilerin adli yardım hükümlerinden istifade edememesinin haklı bir gerekçesini oluşturmamaktadır.

Somut norm denetimine konu kuralın sosyal devlet ilkesine aykırı olduğuna ilişkin AYM tarafından ayrıntılı bir değerlendirmede bulunulmadığı görülmektedir. Özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan faydalanabilmesi, sosyal devlet ilkesinin de bir gereğidir. İktisadî bir amaç taşıyan ve belirli bir sermayeyi ihtiva eden şirketin yargılama giderlerini karşılayabileceği konusunda varsayımda bulunmak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim uygulamada, adli yardıma en fazla ihtiyaç duyan tüzel kişilerin sermaye şirketleri ve kooperatifler olduğu bilenen bir gerçektir. Şirketlerin iktisadî bir amaçla kurulmuş olması ve basiretli bir tacir¹⁰⁵ gibi hareket etme zorunluluğu, adli yardım imkânının dışında bırakılmanın haklı gerekçesini de oluşturmamaktadır. Zira aynı durumdaki gerçek kişi tacir, şartları taşıması hâlinde, adli yardıma ilişkin hükümlerden faydalanabilmektedir. Bu durum, her iki tacir açısından adaletli bir yaklaşım olmadığı gibi, tüzel kişi tacirin hukukî korunma talebinin karşılanamamasına neden olmakta, ayrımcılık yasağının ve eşitlik ilkesine aykırılığın da başka bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁰⁶

Kararda, sermaye şirketinin yargılama ve takip giderlerini ödeme gücünden yoksunluğun tespiti açısından borca batıklık kavramının bir ölçüt olabileceğinden bahsedilmektedir.¹⁰⁷ Kanımızca, sermaye şirketinin borca batık ya da aciz hâlinde bulunması, adli yardıma ilişkin hükümlerden tek başına ve doğrudan faydalanılabilesine imkân sağlamamalıdır. Özellikle, tüzel kişinin varlığının tehlikede olduğu ya da malvarlığının hukukî veya fiilî olarak kullanılmadığı hâllerde, adli yardım hükümlerinden istifade edilebilmesi hayatî bir öneme sahiptir. Yine, yargılama giderlerinin yüksek miktarları bulması, küçük ve orta ölçekli şirketlerin malî durumunu aşabilmektedir. Şirketin varlığının kaybolması, hem şirket çalışanlarının işsiz kalmasına hem de şirketin ekonomiye olan katkısının sona ermesine sebep olur. Borca batıklık kavramından ziyade, işaret edilen bu gibi durumların yargılama giderlerini ödeme gücünden yoksunluğun tespitinde önemli bir ölçüt olması gereklidir. Diğer yandan, özel hukuk tüzel kişilerinin iflâs ve konkordato prosedürlerindeki adli yardım taleplerinin değerlendirilmesi de zorunluluk arz etmektedir. Borca batık durumdaki sermaye şirketi ya da kooperatifi temsil eden yönetim kurulunun iflâs veya konkordato talebinde bulunması yasal bir zorunluluktur (İİK m. 179, TTK m. 376/III, 633, 1163 s. K. m. 63). İflâs veya konkordato talebi ile birlikte yargılama masraflarından olan iflâs veya konkordato gider avansının da peşin olarak ödenmesi gereklidir (İİK, m. 284/IV)¹⁰⁸. Ancak, ödenmesi zorunlu konkordato veya iflâs avansını

¹⁰⁵Tacir, ticarî iş ve işlemlerinde basiretli bir işadami gibi davranmak zorundadır (TTK, m. 18/II). Bu zorunluluk, gerçek ya da tüzel kişi ayrımı yapılmaksızın öngörülmüştür. Buna karşılık, basiretli bir tacir gibi davranma, insanüstü bir gayret sarf etme ya da olağandışı bir özen gösterme olarak algılanmamalıdır. Bilakis, belirlenecek davranış ve özen yükümlülüğünün ölçüsü, objektif olarak ortalama bir iş insanının iş dünyasında göstermesi gereken tedbir ve özeni aşamaz. Bkz. Karaköse/Demir, s. 727 vd.

¹⁰⁶Topak, s. 32.

¹⁰⁷AYM, iptal kararının gerekçesinde yargılama giderlerini ödeme gücünden yoksunluğun tespiti açısından somut olaydaki sermaye şirketi yerine, tüm özel hukuk tüzel kişilerini kapsayacak şekilde, “tüzel kişi”nin borca batıklığından bahsetmektedir. Ancak hukuk tekniği anlamında borca batıklık kavramı, her tüzel kişi açısından kullanılamaz. Borca batıklık, ara bilançoya göre muhtemel piyasa rayiç fiyatları gereği aktifleri, pasiflerini karşılamayan sermaye şirketleri ve kooperatifler açısından mümkündür ve doğrudan iflâs sebebidir (İİK m. 177, 179, TTK m. 376/III).

¹⁰⁸Konkordato Gider Avansı Tarifesi m. 4’ e göre, konkordato gider avansı, iflâsa tâbi olan veya olmayanlar yönünden farklı olarak belirlenmektedir. Bkz. RG. 24.08.2024, S. 32642; Y. (Kapatılan) 23. HD, 15.05.2017 tarih ve 2015/9167 E., 2017/1442 K., UYAP, (E.T.: 07.10.2024); “Kabule göre; konkordato talebinde bulunan, ... gider avansını yatırmaya

karşılayamayan tüzel kişilerin adli yardım talepleri, HMK m. 334/II hükmü gerekçe gösterilerek kabul edilmemektedir¹⁰⁹. Bu itibarla, yasal olarak başvuru zorunluluğu öngörülen ve kamu düzenini ilgilendiren bu gibi hâllerde, tüzel kişilerin adli yardım taleplerinin olumlu karşılanması, hem kamusal menfaatler hem de kanun koyucunun amacının gerçekleşmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır¹¹⁰.

2. Yapılması Muhtemel Yasal Düzenlemeye İlişkin Önerilerimiz

Kategorik bir yasak öngören HMK m. 334/II hükmünün iptaline ilişkin AYM kararının yansıması olarak, meselenin kanun koyucu tarafından açık bir yasal düzenlemeye kavuşturulması, çelişkili uygulamaların ve hak ihlallerinin sona erdirilmesi açısından zorunluluk arz etmektedir.

Öğretide bu konuda farklı çözüm önerilerinde bulunulduğu görülmektedir. Bir kısım yazarlar¹¹¹ kâr amacı gütmeyen özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlanabileceği yasal düzenleme önerisinde bulunmaktadır. Bazı yazarlar ise somut durum ve koşulların gerekli kıldığı hâllerle sınırlı olarak, ticaret şirketlerinin adli yardımdan yararlanması gerektiğini belirtmektedir¹¹².

Öğretide bizim de iştirak ettiğimiz bir başka görüş ise özel hukuk tüzel kişilerinin ayırım gözetilmeksizin adli yardımdan yararlanabileceğini ve bunu mümkün kılan yeni bir yasal düzenleme yapılmasının daha isabetli olacağını kabul etmektedir¹¹³. Ancak tüzel kişinin adli yardımdan yararlanabilmesi açısından bir kısım şartların da bulunması gereklidir. Hemen ifade etmek gerekir ki, HMK m. 334/II'de yer alan iddia veya savunmada haklı görünme ve malî olarak zor duruma düşmeksizin gerekli yargılama giderlerini kısmen veya tamamen karşılayamama durumu, yeni yapılacak yasal düzenleme açısından da aynen muhafaza edilmelidir. İşaret edilen iki şartın yanında, kötü niyetli durumların önüne geçilebilmesi için farklı bir şartın da aranması daha isabetli olacaktır.

Bu bağlamda, karşılaştırmalı hukuk sistemlerinin bazılarında yer alan “*kamu yararı*” ile “*tüzel kişi ile birlikte ekonomik açıdan ilgili olan kişilerin yargılama giderlerini karşılayamayacak olması*” şartlarının hukukumuz açısından öncelikle değerlendirilmesi gereklidir. Hukukumuzda, kamu yararının tüzel kişinin faaliyetlerinde, iddia veya savunmada aranması mümkündür. Diğer yandan, kamu yararının mahkeme, hâkim ya da yargısal olmayan başka bir merci tarafından tespit edilmesi de ihtimal dâhilindedir. Ancak, kamu yararının tespiti ve sınırlarının tayininde karşılaştırmalı hukuk sistemlerinde yaşanan zorluklar gözetildiğinde, bunun hukukumuzda da gerekli işlevi sağlayamayacağını düşünmekteyiz. Bir diğer şart olan tüzel kişi ile birlikte ekonomik açıdan

mecburdur (İİK 285/4).” Y. (Kapatılan) 15. HD, 02.03.2021 tarih ve 2021/2996 E., 2021/578 K., UYAP, (E.T.: 07.10.2024).

¹⁰⁹“*Uyuşmazlık, konkordatonun tasdiki davasında talep edilen adli yardım talebi istemine ilişkindir. Somut olayda, kanun yolu aşamasında adli yardım talebinde bulunan E. M. A.Ş. sermaye şirketi olup, HMK 334/2. maddede sayılan adli yardımdan yararlanabilecek tüzel kişilerden değildir.*” Y. 6. HD, 02.05.2023 tarih ve 2023/1291 E., 2023/1582 K., UYAP, (E.T.: 07.10.2024).

¹¹⁰Aynı yönde bkz. Karaköse/Demir, s. 730.

¹¹¹Yılmaztekin, s. 188; Topak, s. 33, Kılınç, Adli Yardım, s. 355.

¹¹²Karaköse/Demir, s. 731.

¹¹³Küçük/Tahiroğlu, s. 271 vd.

ilgili olan kişilerin yargılama giderlerini karşılayamaması ise hukukumuz açısından daha uygulanabilir niteliktedir¹¹⁴. Zira yargılama giderlerini ödemediği yoksunluğun, tüzel kişi ile ekonomik açıdan ilgili olan kişiler açısından aranması, ödeme gücüne sahip gerçek kişilerin tüzel kişiyi aracı kılarak, yargılama masraflarından kurtulmak istemeleri gibi sakıncalı durumların önüne geçecektir. Buna karşılık, hukukumuzda yenilik arz eden bu kavramın kapsamı ve sınırlarının yasal olarak düzenlenmesi de zorunluluk arz etmektedir. Bu konuda, tüzel kişinin ortakları, yönetim veya denetiminden sorumlu olan kişiler veya tüzel kişiyi hâkimiyetinde bulunduran başka kişilerin ekonomik açıdan ilgililer kavramına dâhil edilmesinin mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Son olarak, küresel anlamdaki sosyal ve ekonomik gelişmeler, yabancı tüzel kişilerin adli yardım hükümlerinden yararlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, karşılıklılık şartının gerçekleşmesi hâlinde, yabancı tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanabilmelerinin önünü açan yasal bir düzenleme yapılmasının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

SONUÇ

Adli yardım kurumunun asıl amacı, adalete erişim hakkını engelleyen veya güçleştiren sosyal ve ekonomik engelleri kaldırıp, adil yargılanma hakkını güvence altına almaktır. Böylece, yargısal makamlardan sadece ekonomik açıdan elverişli durumda bulunan kimselerin değil, toplumun tamamının eşit bir şekilde ayırım gözetilmeksizin yararlanması amaçlanır.

Özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım hükümlerinden yararlanması konusunda kategorik bir yasak öngören HMK m. 334/II düzenlemesi, AYM tarafından Anayasa'ya aykırı bulunarak, iptal edilmiştir. İptal kararının yayımı tarihinden dokuz ay sonra yürürlüğe gireceği nazara alındığında, düzenlemenin bir süre daha uygulanmaya devam edeceği ve bu süre içerisinde kanun koyucu tarafından yeni bir yasal düzenleme yapılması gerektiği, aksi hâlde yasal bir boşluk oluşacağı tartışmasızdır.

Adil yargılanma hakkı ve mahkemeye erişim hakkının doğal bir sonucu olarak, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanması gereklidir. Eşitlik ilkesi gereği, gerçek kişilerde olduğu gibi özel hukuk tüzel kişilerinin ayırım gözetilmeksizin adli yardımdan yararlanabilmesine imkân sağlayan yeni bir yasal düzenleme yapılması zorunludur. Ancak özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım imkânından yararlanabilmesi açısından belirli şartların da aranması gereklidir. Yapılması muhtemel yeni yasal düzenlemede de HMK m. 334/II'de yer alan iki şartın aynen muhafaza edilmesi gereklidir. İşaret edilen iki şartın yanında, karşılaştırmalı hukuk sistemlerinin bir kısmında olduğu gibi, tüzel kişi ile birlikte ekonomik açıdan onunla ilgili olan kişilerin yargılama giderlerini karşılayamaması durumunun üçüncü bir şart olarak aranması daha isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

Akbal, Mehmet. “Medenî Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, *TBBT*, S. 93, Y. 2011, s. 147–173.

Akkan, Mine/ Kazmaz Tepe, Büşra. “*Medenî Usûl Hukukunda Yargılamaya Genel Bakış ve İlkeler*

¹¹⁴Aynı yönde bkz. Küçük/Tahioğlu, s. 273 vd.

Konusundaki Gelişim”, Cumhuriyetin 100. Yılında Medenî Usûl Ve İcra İflâs Hukukumuzun Gelişim Ve Değişim Süreci (Editör: Hakan, Pekcanitez/Muhammet, Özekes), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2023.

- Akkan, Mine. “Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukukî Korunma”, *MİHDER*, Y. 2007, s. 29–68.
- Akil, Cenk. “Alman Dar Gelirlilerin Hukuk Danışmanlığı Ve Temsili Kanunu”, *GÜHFD*, C. XVIII, Y. 2014, S. 1, s. 71–78.
- Akyol Aslan, Leyla. “Adli Yardım Kurumunun Arabuluculukta Uygulanması – (HUAK m. 13/3)”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Y. 2018, s. 79-134.
- Atalay, Oğuz. *Medeni Usûl Hukukunda Adlî Yardım*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1986.
- Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim /Erdoğan, Ersin. *Medenî Usûl Hukuku*, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.
- Atalı, Murat. “İsviçre Federal Hukuk Muhakemeleri Taslağı”, *MİHDER*, S. 1, Y. 2005, s. 123–180.
- Bachofner, Eva. (Çev. Abdurrahman Kavasoglu/Ömer Çön), “İsviçre Usûl Hukukuna Genel Bir Bakış”, *SDÜHFD*, S. 8/ 1, Y. 2018, s. 49–58.
- Bedos, Jean – Luc. (Çev. Cemil Kaya), “Acil Haklar: Fransa’da Yurttaşların Hukukî Bilgilere Erişimi”, *TBBD*, S.83, Y. 2009, s. 394–401.
- Belgesay, Mustafa Reşit. *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi – I Teoriler*, 3. Baskı, Duygu Matbaası, İstanbul, 1948.
- Boran Güneysu, Nilüfer. “İcra Hukukunda Aşkın Haciz”, *GÜHFD*, C. 20, S. 4, Y. 2016, s. 25–60.
- Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol. *Medenî Usul Hukuku*, 5. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2021.
- Cirese, Vania/Kappa, Francesca. “Defense and Human Rights in Fair Trial (For the Defandant)”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, C.10, S.99, Şubat, 2018, s. 21-22.
- Çayan, Gökhan. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı”, *TAAD*, S. 28, Y. 2016, s. 235–271.
- Damla Aydın, Ferda Selika. *Medenî Usûl Hukukunda Adlî Yardım*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2023.
- Erdoğan, Ersin. *Medenî Usûl Hukuku Kurallarının Yer Bakımından Uygulanması*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- Ermenek, İbrahim. “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar” *MİHDER*, 9 (26), s. 3–55, (Ermenek, Bireysel Başvuru).
- Ermenek, İbrahim. *Medeni Usûl Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması*, Yetkin

- Yayınları, Ankara, 2014, (Ermenek, Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması).
- Gençcan, Ömer Uğur. “Adli Yardım”, *Yargıtay Dergisi*, 31/1-2 (2005), s. 127–140.
- Gogolin, Marco. *Die deutsche Prozesskostenhilfe im Umbruch*, Duncker & Humblot, Berlin, 2015.
- Göksu, Mustafa. “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Tadili İhtiyacı ve Bu konudaki Tasarı Taslağının Değerlendirilmesi”, *TAAD*, S. 32., Y. 2017, s. 61-93.
- Görgün, Şanal/Börü, Levent/Kodakoğlu, Mehmet. *Medenî Usûl Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.
- Gözübüyük, Ahmet Şeref. *Anayasa Hukuku*, Güncelleştirilmiş 14. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2006.
- Gözütok, Zeki. *Hukuk Yargısı İle İlgili Bireysel Başvuruda İhlal Nedeni Sayılan Uygulamalar*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.
- Gündoğdu, Süleyman Burak. *Medenî Yargıda Usûl Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi’nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Hanağası, Emel. *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.
- Karaaslan, Abdulkadir. *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Usulü ve Uygulama Sorunları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Karaköse, Osman/Demir, Ömer Faruk. “Ticaret Şirketlerinin Adli Yardım Taleplerine İlişkin Değerlendirmeler”, *SDÜHFD*, C. 14, S. 1, Y. 2024, s. 699–736.
- Kılınç, Ayşe. “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım”, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, Y. 2011, s. 1-10, (Kılınç, İnsan Hakkı).
- Kılınç, Ayşe. *Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, (Kılınç, Adli Yardım).
- Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder. *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*, 23. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.
- Kuru, Baki. *Medenî Usûl Hukuku*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.
- Küçük, Alper Tunga/Tahiroğlu, Fatih. “Tüzel Kişilerin Adli Yardımdan Yararlanıp Yararlanamayacağı Üzerine Düşünceler”, *SÜHFD*, C. 12, S. 1, Y. 2024, s. 253–282.
- Muşul, Timuçin. *Medeni Usûl Hukuku Temel Bilgiler*, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- Özaykut, Salih/Beleş, Mehmet. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- Özbek, Mustafa Serdar. *Hukuk Yargılama Usulünde Gider Avansı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.

- Özbek, Mustafa Serdar. “Sosyal Devletin Gereği, Adalete Erişim”, *MİHDER*, 2006/2, s. 907-927.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara, 2005.
- Özdemir, İrem. *Medenî Yargılama Hukukunda Adalete Erişim*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.
- Özekes, Muhammet. *İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, (Özekes, Temel Haklar).
- Özekes, Muhammet. *Medeni Usûl Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, (Özekes, Hukukî Dinlenilme Hakkı).
- Özer, Atilla. *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Geliştirilmiş 2. Bası, Ankara, 2005.
- Öztek, Selçuk/Namlı, Mert. “İsviçre Medeni Usul Kanununda Yapılması Düşünülen Önemli Değişiklikler (26/02/2020 Tarihli Tasarı)”, *TBBĐ*, 2021/154, s. 173–228.
- Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet. *Medenî Usul Hukuku*, 13. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.
- Ruhi, Ahmet Cemal. *Türk Hukukunda Yabancı Nafaka İlâmlarının Tenfizi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Süzen, Begüm. “Özel Statülü Yabancıların Türkiye’de Görülen Kişi Hâllerine İlişkin Davalarında Usule ve Uygulanacak Hukukun Belirlenmesine İlişkin Bazı Tespitler”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 2/Özel Sayı, Aralık, 2023, s. 1490–1520.
- Taşkın, Âlim. “Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alma Zamanı”, *TBBĐ*, S. 3, Y. 1999, s. 831–854.
- Taşkın, Âlim. “Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması”, *AÜHFD*, C. 49, S. 1, Y. 2000, s. 117–136.
- Tanrıver, Süha. “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Revizyonu Üzerine Bazı Düşünceler”, *TBBĐ*, S. 2012/99, s. 15–34, (Tanrıver, Revizyon).
- Tanrıver, Süha. “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *TBBĐ*, S. 53, Y. 2004, s. 191–215, (Tanrıver, Adil Yargılanma).
- Topak, Süleyman. “Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Adli Yardımdan Yararlanması”, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 19, Y. 2024, s. 15–35.
- Tutumlu, Mehmet Akif. “Temyiz Aşamasında Adli Yardımdan Yararlanmanın Koşulları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 10/102, Y. 2015, s. 116–120.
- Tunç, Hasan/Bilir, Faruk/Yavuz, Bülent. *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, 2011.

- Üstündağ, Saim. *Medeni Yargılama Hukuku C.I-II*, 6. Baskı, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1997.
- Willenbruch, Klaus. *Das Armenrecht der juristischen Personen*, Duncker&Humblot, Berlin, 1977.
- Wuffli, Daniel/Fuhrer, David. *Handbuch unentgeltliche Rechtspflege im Zivilprozess*, Dike Verlag AG, Zürich/St. Gallen, 2019.
- Yıldız, Balcı. “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant ve Diğerleri / Türkiye Kararı”, *İnsan Hakları Dergisi*, S. 10, Y. 2022, s. 26–31.
- Yılmaz, Ejder. “Adli Yardım Kurumunun İdari Yargıda Uygulanması”, *Mali Hukuk Dergisi*, S. 1987/7, s. 12–23.
- Yılmaztekin, Ahmet Ertan. “Hukuk Muhakemesinde Adli Yardım”, *TBBD*, S. 170, Y. 2024, s. 173–222.